

CEZARY TARACHA
Lublin

PRYWATNA KORESPONDENCJA HRABIEGO ARANDY Z WARSZAWY (1760-1762)

UWAGI WSTĘPNE

Do najważniejszych zadań osiemnastowiecznej dyplomacji hiszpańskiej należało stałe informowanie o bieżącej sytuacji politycznej w poszczególnych krajach poprzez sporządzanie regularnych, tygodniowych raportów do własnej centrali. Można bez przesady powiedzieć, że zakres jej zainteresowania obejmował wszystkie dziedziny życia państw, w których ona działała¹. Priorytety dla poszczególnych państw europejskich ustalane były w instrukcjach, jakie otrzymywali dyplomaci przed objęciem placówki.

Korespondencja dyplomatyczna, w zależności od jej znaczenia, przesyłana była zwykłą pocztą (rytm tygodniowy) bądź dostarczana przez kurierów nadzwyczajnych. Dyplomaci mieli przy tym obowiązek adresować ją na nazwisko ministra odpowiadającego za politykę zagraniczną, zwykle był to szef rządu. Sposób przygotowywania korespondencji urzędowej, jak i jej zabezpieczenia oraz okoliczności posługiwania się szyframi określone były również w instrukcjach. Zwracano uwagę przede wszystkim na klarowność raportów. Zalecano przedstawianie poszczególnych tematów na odrębnych kartach papieru i umieszczanie ich w osobnych kopertach. Stąd często zdarzało się, że w jednym pakiecie było kilka czy nawet kilkanaście listów noszących jedną datę. Odradzano jednak przesadną drobiazgowość i sztuczne dzielenie spraw na problemy ze względu na zamieszanie, jak i dodatkowe koszty opłat pocztowych².

¹ Archivo Histórico Nacional, Sección de Estado, legajo 3497.

² Archivo General de Simancas, Sección de Estado (dalej: AGS, Estado), libro 154, instrukcja dla Pedro Arandy, ambasadora nadzwyczajnego przy królu polskim Augustie III.

Oprócz sporządzania raportów urzędowych poszczególni dyplomaci prowadzili również ożywioną korespondencję prywatną, w której dzielili się informacjami i refleksjami mniej oficjalnymi, często natury osobistej, towarzyskiej, rodzinnej³. W Archivo General de Simancas zachowała się prywatna korespondencja hrabiego Pedro de Aranda⁴, w latach 1760-1762 ambasadora nadzwyczajnego Karola III⁵ w Warszawie, z ówczesnym szefem rządu hiszpańskiego Ricardo Wallem⁶. Misja Arandy w Polsce znalazła już swoje omówienie w kilku publikowanych oraz niepublikowanych pracach, nie będą więc tutaj powtarzał znanych informacji⁷. Warto powiedzieć jedynie, że z powodu

³ Por. D. O z a n a m, *La diplomacia de Fernando VI. Correspondencia reservada entre D. José de Carvajal y el Duque de Huéscar, 1746-1749*, Madryt 1975. W wydawnictwie tym znajdujemy 386 listów pisanych przez José de Carvajala, ówczesnego kierownika hiszpańskiej polityki zagranicznej oraz księcia Huéscar, ambasadora w Paryżu.

⁴ Pedro Pablo Abarca de Bolea, conde de Aranda (1719-1798) arystokrata aragoński, wojskowy, polityk, dyplomata. Uczestnik włoskich kampanii Filipa V, w roku 1755 mianowany generałem porucznikiem. Następnie wysłany na placówkę dyplomatyczną do Lizbony. W 1757 r. awansowany na stanowisko Dyrektora Korpusu Artylerii i Wojsk Inżynieryjnych. W latach 1760-1762 ambasador nadzwyczajny Karola III przy królu polskim, elektorze saskim Augustie III i Rzeczypospolitej. Odwołany z Warszawy objął dowództwo wojsk hiszpańskich w wojnie przeciw Portugalii. W latach 1763-1765 kapitan generalny Walencji. Po upadku ministra Esquilacego, Karol III mianował go przewodniczącym Rady Kastylji. Brał wówczas udział w akcji skierowanej przeciwko jezuitom, choć – jak się wydaje – osobiście nie był ich wrogiem. Na tym stanowisku pozostawał do roku 1773, kiedy to wysłano go na placówkę do Paryża. We Francji reprezentował interesy swego kraju przez 14 lat podpisując m.in. traktat paryski (1783 rok). Do czynnego życia politycznego powrócił dopiero za panowania Karola IV. Po upadku gabinetu hrabiego Floridablanki, stanął na czele nowego rządu. Na tym stanowisku pozostawał od lutego do listopada 1792 r. W roku 1794 pozbawiony wszystkich urzędów i skazany na zesłanie.

⁵ Karol III, król Hiszpanii (1759-1788).

⁶ Ricardo Wall (1694-1778), polityk, dyplomata i wojskowy pochodzenia irlandzkiego na służbie Hiszpanii. W młodości przebywał we Francji na dworze Ludwika XIV. Do Hiszpanii sprowadził go kardynał Alberoni. Brał udział w wojnach włoskich Filipa V, następnie służył w koloniach amerykańskich. Jako dyplomata reprezentował Ferdynanda VI w Akwizgranie i w Londynie. W roku 1754, po śmierci José de Carvajala, stanął na czele rządu jako pierwszy sekretarz stanu. Karol III zatrzymał go na tym stanowisku, a dodatkowo powierzył również ministerstwo wojny (1759). W roku 1763 na skutek rozbieżności w polityce wobec papieża Wall podał się do dymisji. Por. V. P a l a c i o A t a r d, *La política y los políticos en el reinado de Carlos III*, Madrid 1962, s. 86-87. Na temat jego udziału w przygotowywaniu III Traktatu Familijnego zob.: t e n ż e, *El Tercer Pacto de Familia*, Madryt 1945.

⁷ Na ten temat: E. W i e r z b i c k a, *Misja Pedro de Bolea de Aranda w Polsce w latach 1760-1762* (rkps B UJ); C. T a r a c h a, *Rzeczpospolita, Europa i świat w oczach hiszpańskiego ilustrado* (rkps B KUL); t e n ż e, *Misja Pedro Arandy w Gdańsku. Kilka uwag o handlu gdańsko-hiszpańskim w połowie XVIII wieku*, „Rocznik Gdański” 52(1992), s. 159-186; t e n ż e, *Ambasada hiszpańska w Polsce w latach 1760-1762. Organizacja i funkcjonowanie*, „Przegląd Historyczny”, 87(1996), z. 4, s. 769-793.

braku wyraźnego celu politycznego swojej misji, miał Aranda wiele czasu wolnego na aktywne uczestnictwo w życiu towarzyskim Warszawy oraz na prowadzenie prywatnej korespondencji z rodziną i przyjaciółmi w Hiszpanii i Europie.

W księdze nr 154 (AGS) znajdują się 104 listy Arandy do Walla z okresu: 14 lipiec 1760-11 czerwiec 1762 r.; z tego 21 z 1760, 57 z 1761 i 25 z 1762 r. Większość z nich pisana była z Warszawy, kilka z Gdańska oraz z trasy podróży (Bayona, Paryż, Strasbourg, Monachium, Wiedeń). Księga była kopiariuszem, do którego wpisywano listy Arandy kierowane do pierwszego ministra. Niektóre z nich nie zostały jednak skopiowane bądź to z powodu przeoczenia⁸, bądź niewielkiego znaczenia ich treści⁹. Korespondencja ta przesyłana była zasadniczo razem z regularnymi raportami zwykłą pocztą w cyklu tygodniowym. Kilka listów przekazał Aranda przez kurierów nadzwyczajnych. Ponieważ instrukcja zabraniała mu posługiwania się urzędowym szyfrem w prywatnych listach, znajdujemy w nich liczne skróty myślowe, uogólnienia, niedomówienia, czasem autor unika podawania nazwisk. Wiąże się to również z faktem, że poruszane w nich sprawy znane były zarówno nadawcy jak i odbiorcy.

Z korespondencji można wnioskować o bliskich, przyjacielskich związkach, jakie łączyły aragońskiego dyplomata z „irlandzkim” szefem hiszpańskiego rządu. Pojawiają się w niej wspólni znajomi (Arriaga, Stelinguef, Bourneville), przywoływane są razem spędzone chwile oraz sytuacje z dworu. W ten sposób zwracał się czasem Aranda do Walla z prośbą o protekcję dla swych krewnych lub znajomych służących w armii. Tą drogą, unikając oficjalnej korespondencji urzędowej, przedstawiał również swoje pomysły na reformy wojskowe i polityczne, rozważania dotyczące hiszpańskiej polityki wewnętrznej i zagranicznej, opinie o roli Kościoła oraz inkwizycji. W jego *correspondencia particular* znajdujemy wiele informacji, które nie pojawiają się w ogóle w *correspondencia de oficio*, np. sprawa wybuchu bomby w domu Dyrektora Poczty Bibersteina.

Przebywając na dalekiej placówce w Warszawie, Aranda miał poczucie swoistego zesłania oraz politycznej izolacji. Uważał swój pobyt w Polsce za mało przydatny dla Hiszpanii, stąd też usiłował łagodzić swoje frustracje

⁸ AGS, Estado, 154, Aranda do Walla, Bayona, 14 VII 1760: „Nota: desde Bordeaux le escribí con fecha de 19 de julio, pero olvidé de guardar copia, para incluirla con las demás en este libro de correspondencia particular”.

⁹ Tamże, Aranda do Walla, Monachium, 30 VIII 1760: „Nota: La carta del día 6 de septiembre no se copió por no ser asunto de entidad”.

w swobodnej wymianie poglądów z pierwszym ministrem. Prywatna korespondencja dawała mu wreszcie okazję do zupełnie osobistych refleksji (kobiety, życie towarzyskie, nawyki i przyzwyczajenia, życiowa filozofia). Miało to chyba też istotne znaczenie w przypadku Arandy, bowiem jego pożycie małżeńskie nie układało się najlepiej. Poważne różnice światopoglądowe sprawiły, że dość szybko po ślubie ochłodziły się jego stosunki z żoną, nie zabrawł jej zresztą ze sobą do Warszawy. Oczywiście przesyłał listy do domu. Niemniej jednak, z analizowanej korespondencji wynika dość jednoznacznie, że interesował się innymi kobietami i lubił na ten temat pożartować w gronie kolegów¹⁰. Pod tym względem korpus dyplomatyczny katolickiego króla Hiszpanii był dość zróżnicowany. Wielu dyplomatów Karola III ujawnia w swych prywatnych zwierzeniach duże zainteresowanie uciechami światowymi, mimo stałych przypomnień o potrzebie zachowania jak najlepszej postawy moralnej¹¹.

W świetle korespondencji z Ricardo Wallem jawi nam się Pedro de Aranda jako człowiek światowy, lubiący towarzystwo, salony, zabawę, ceniący dobry smak i poczucie humoru. Widzimy go, jak z entuzjazmem i rozmachem organizuje w Warszawie przyjęcia i bale karnawałowe na kilkaset osób, które mają świadczyć o jego klasie osobistej i dyplomatycznej oraz o splendorze hiszpańskiego monarchy. Na tym punkcie jest szczególnie uwrażliwiony, odzwierciedla się to w korespondencji urzędowej i prywatnej. Nie ustępuje w sporach o precedencję chyba, że na wyraźny rozkaz z Madrytu.

Urażona duma nakazuje mu z kolei powracać wielokrotnie do sprawy przygotowanego przez niego projektu reformy artylerii. Został on odrzucony przez markiza Mina, wojskowego starej daty, ale protegowanego przez ówczesnego ministra wojny Sebastiana de Eslavę. W wyniku tego konfliktu dumny Aragończyk wycofał się z życia publicznego i oddał do swych rodzinnych posiadłości w Épila koło Saragossy¹². Aranda uwielbiał służbę wojskową, choć zdawał sobie sprawę z własnych braków w zakresie wiedzy teoretycznej. W jednym z listów z Warszawy określał siebie nawet jako „wojskowego bez szkoły”, wyrażając równocześnie pragnienie pogłębienia

¹⁰ Tamże, „Yo he estado estos días en mis glorias: muchas honras de ambas familias y las más de las Príncesas buenas mozas (esto para Stelinguef)”.

¹¹ Bardzo ciekawa pod względem obyczajowym jest na przykład prywatna korespondencja Bernarda del Campo z czasów jego pobytu na placówce w Londynie, ale to temat na inne rozważania.

¹² Por. J. A. Ferrer Benimeli, R. Olaechea, *El Conde de Aranda. Mito y realidad de un político aragonés*, t. I, Saragossa 1978, s. 14-15.

studiów w Prusach Fryderyka II, którego podziwiał. Nie przeszkadzało mu to jednak szukać dla swego kuzyna protekcji w armii. Z wielką niecierpliwością zabiegał również o nominację na jednego z wodzów wojsk hiszpańskich, wyruszających na wojnę z Portugalią. Poprzez prywatną korespondencję starał się nakłonić Walla, aby usilnie popierał jego oficjalną prośbę w tej sprawie u Karola III.

Hiszpański dyplomata jawi nam się jako patriota oddany swemu królowi i ojczyźnie. Jak się wydaje, jego miłość do Hiszpanii była bardzo pragmatyczna, zwracał bowiem uwagę na konkretne rozwiązania, które mogły wzmocnić kraj wewnątrz i na arenie międzynarodowej. Szczególnie dużą wagę przykładał do rozwoju handlu, żeglugi oraz zabezpieczenia kolonii amerykańskich. Drugim jego postulatem był szybszy rozwój gospodarczy oraz ludnościowy samej metropolii poprzez kolonizację pustek¹³.

Charakterystyczne dla hiszpańskiego oświecenia są propozycje Arandy, aby pozostawić na boku różnice natury religijnej i zawrzeć traktaty handlowe z państwami muzułmańskimi w basenie Morza Śródziemnego. W tym kontekście rozumiemy jego krytykę pod adresem hiszpańskich Habsburgów XVII w., których obarcza on odpowiedzialnością za wypędzenie Morysków, wyludnienie kraju oraz upadek gospodarczy¹⁴.

W stosunku do Polaków stara się być obiektywny. Najwyraźniej Aranda dobrze czuł się w ich otoczeniu, również klimat nie sprawiał mu wielu problemów. W swych listach do Walla pisze o bogactwie polskiej magnaterii, o zamiłowaniu do życia towarzyskiego, o gościnności i często wysokiej kulturze, jednocześnie zdecydowanie gani rozrzutność, pijaństwo i krótkowzroczność polityczną polskich elit.

¹³ C. T a r a c h a, *El proyecto de llevar colonos polacos a España en 1772*, w: *Europa del Centro y del Este y el Mundo Hispánico. Simposio Internacional de Hispanistas. Cracovia 26-28 de octubre de 1995*, Kraków 1996.

¹⁴ W swoim krytycyzmie wobec hiszpańskich Habsburgów Aranda przesadził nieco popełniając nieścisłości historyczne. W jednym z listów bowiem obarcza Filipa IV winą za utratę Portugalii oraz wypędzenie 800 tysięcy Morysków (AGSE, libro 154 Aranda do Walla, Warszawa 17 IV 1762). O ile pierwszy zarzut jest prawdziwy, o tyle odpowiedzialność za drugą decyzję spada na Filipa III (rok 1609). Podana przez Arandę liczba jest również nieco zawyżona, choć w świetle ostatnich badań wiadomo, że zmuszono wówczas do wyjazdu co najmniej 500 tysięcy ludzi. I choć, zdaniem Hamiltona, przeceniano znaczenie tego faktu dla rozwoju gospodarczego Hiszpanii, to nie ulega wątpliwości, że konsekwencje były jednak poważne, przynajmniej na skalę lokalną. Por. P. V i l l a r, *Historia Hiszpanii*, przekł. I. i R. Stemplowscy, Warszawa 1991, s. 51.

Reprezentuje więc Aranda – dyplomata jeden z „modeli” człowieka hiszpańskiego oświecenia. Ukazuje się nam jako *ilustrado* łączący wyznawanie wiary katolickiej (przynajmniej w deklaracjach), służbę absolutnej oświeconej monarchii, umiłowanie lokalnej aragońskiej tradycji i konserwatyzm z krytyką uprzywilejowanej roli Kościoła, instytucji takich, jak św. Inkwizycja, z liberalnym podejściem do handlu i gospodarki oraz dość swobodnym trybem życia. J. Regla i S. Alcoloa zaliczają go, obok takich polityków jak hrabia Campomanes¹⁵ czy hrabia Floridablanca¹⁶, do pokolenia reformatorów¹⁷, których działalność przypada na czasy Karola III.

Ponieważ, w przeciwieństwie do korespondencji urzędowej¹⁸, jego prywatne listy do Ricardo Walla zupełnie nie są znane naszym historykom, pozwolę sobie na hasłowe przedstawienie ich treści¹⁹.

Ze względów formalnych wprowadzam numerację poszczególnych listów, podaję również dokładną datację.

¹⁵ Pedro Rodríguez hrabia Campomanes (1723-1803), jeden z najwybitniejszych przedstawicieli reformistycznego nurtu hiszpańskiego oświecenia, prawnik z wykształcenia, z zamiłowania historyk, ekonomista, zwolennik fizjokratyzmu. Sprawował liczne funkcje w centralnej administracji centralnej (Consejo de Castilla, Cámara de Castilla). Pozostawił wiele pism politycznych, ekonomicznych, historycznych.

¹⁶ José Monino y Redondo hrabia Floridablanca (1728-1808), dyplomata, polityk, w latach 1777-1792 pierwszy sekretarz stanu. Znany ze swej regalistycznej postawy, jako ambasador w Rzymie wymusił na papieżu Klemensie XIV wydanie breve *Domine ac redemptor* (1773).

¹⁷ Por. M. de L o z o y a, *Historia de España*, t. IV, Barcelona 1967, s. 348. Badacze ci podzielili wiek XVIII w Hiszpanii (koncepcja wydłużona 1700-1808) na 6 etapów politycznych oraz odpowiadające im pokolenia:

etap	pokolenie	przedstawiciele
wojna o sukcesję – 1700-1713		
panowanie Filipa V – 1700-1746	„krytyczne”	Patiño, Feijoo, Finestres
Ferdynanda VI – 1746-1759	„erudyków”	Ensenada, Flórez, Sarmiento
Karola III – 1759-1788	„reformatorów”	Campomanes, Aranda, Floridablanca
Karola IV – 1788-1808	„neoklasyczne”	Jovellanos, Goya, Campmany
wojna o niepodległość 1808-1814	„preromantycy”	Lista, Godoy, Quintana

¹⁸ Zebrana w wielkim, dziewiętnastowiecznym hiszpańskim wydawnictwie źródłowym *Colección de Documentos Inéditos para la Historia de España* (t. CVIII-CIX) urzędowa korespondencja Arandy z Polski jest niepełna. Autorzy nie zamieścili tu części materiałów znajdujących się w Archivo General de Simancas i w madryckim Archivo Histórico Nacional.

¹⁹ Na podstawie prywatnej korespondencji Arandy powstaje na seminarium historii nowożytnej prof. Wiesława Müllera praca magisterska Anny Sokal. Planowane jest również krytyczne wydanie listów Arandy do Walla.

TREŚĆ KORESPONDENCJI

1. Bayona, 14 VII 1760: Odwiedziny u gubernatora, hrabiego Gramonta; zamierza spotkać również innych gubernatorów ważniejszych prowincji, w tym księcia Richelieu w Bordeaux²⁰; Aranda ukrywa w czasie podróży swój oficjalny charakter dyplomatyczny; wspomina przyjaciół Llano²¹, Stellinguefa²², Arriage²³ i Bournevilla²⁴.

2. Paryż, 28 VII: Zabawy na dworze francuskim; listy królowej Marii Amalii do ojca Augusta III²⁵; prośba o dalsze instrukcje dotyczące misji w Polsce; proponuje zmienić rodzaj papieru stosowanego w korespondencji urzędowej między ministerstwem a placówkami; dyskusje z Jaime Massonesem²⁶ na temat ordenansów wojskowych; Aragończycy pracujący we Francji cieszą się dobrą opinią; o walkach na Śląsku.

3. Paryż, 4 VIII: Nie jest przygotowany finansowo na kosztą ambasady w Polsce; otrzyma asystę saskiego pułkownika Bacheine'a oraz gwardzistów w drodze do Polski; Gazeta Utrechcka pisze z niechęcią o misji jego kuzyna Ricli²⁷ w Petersburgu.

²⁰ Z Bordeaux napisał Aranda również list do Walla (19 VII), ale zapomniał sporządzić kopii i dołączyć jej do kopiariusza.

²¹ José Augustín de Llano y de la Quadra (1722-94), urzędnik I Secretaría de Estado y del Despacho, w roku 1760 na stanowisku oficial mayor más antiguo, dyplomata (sekretarz ambasady we Francji, 1752-55, ambasadador w Wiedniu 1785-94), radca stanu (1785): AGS, Estado, libro 579, 14 I 1760; D. O z a n a m, *Les diplomates espagnols du XVIII siècle, Introduction et répertoire biographique (1700-1808)*, Madryt-Bordeaux 1998, s. 326-27.

²² Henryk Stellinguerf (ur. 1689 Liege), wojskowy w służbie hiszpańskiej, pułkownik; następnie kierownik różnych fabryk i manufaktur, w roku 1754 mianowany radcą w Królewskiej Radzie Handlu i Pieniądza, znajomy Huéscara i Carvajala. Por. O z a n a m, *La diplomacia*, s. 232.

²³ Julián de Ariaga, minister Indii i Marynarki w pierwszym gabinecie Karola III kierowanym przez Ricardo Walla: V. R o d r í g u e z C a s a d o, *La política y los políticos en el reinado de Carlos III*, Madryt 1962, s. 88-89.

²⁴ Francisco José hrabia Bournonville (1710-69), flamandzki wojskowy w służbie hiszpańskiej, marszałek polny (1740), generał porucznik (1747), zastąpił swego wuja jako dowódca flamandzkiej kampanii Korpusu Gwardii; por. O z a n a m, *La diplomacia*, s. 219.

²⁵ Maria Amalia, córka Augusta III, w latach 1738-1760 żona Karola króla Neapolu (1734-1759) i Hiszpanii (1759-1788).

²⁶ Jaime Massones de Lima y Sotomayor (1696-1778), wojskowy, generalny dyrektor korpusu artylerii i wojsk inżynieryjnych oraz dyplomata hiszpański, ambasadador w Paryżu w latach 1752-1761: AGS, Tribunal Mayor de Cuentas (TMC), legajo 2073; O z a n a m, *Les diplomates*, s. 346-347.

²⁷ Hrabia de Ricla, generał hiszpański, uczestnik wojny z Portugalią w 1762 roku.

4. Paryż, 12 VIII: Wyjazd z Paryża; śmierć kardynała Portocarrero²⁸; muzyka.
5. Strasbourg, 21 VIII: Jego służba i personel podróżują Dunajem do Wiednia; zakontraktował kucharzy w Paryżu; Lotaryngia i Alzacja mogą stać się znowu powodem napięć między Francją i Austrią; przyjaciele Arriaga i Stelinguef.
6. Monachium, 30 VIII: Dziękuje za dodatkowe wsparcie finansowe; zachwala urodę księżniczek bawarskich; prosi o przychylność dla próśb elektora bawarskiego²⁹ na dworze Karola III.
7. Wiedeń, 13 IX: Kłopoty z bagażami w Wiedniu; koszt rezydencji w Warszawie 61.875 reali rocznie; pierwsza negatywna opinia o Bachoinie.
8. Kielce (?), 20 IX: Spotkanie z saskimi dyplomatami na Morawach; otrzymał list od pierwszego ministra Augusta III – Henryka Brühla³⁰.
9. Warszawa, 8 X: Śmierć królowej hiszpańskiej Marii Amalii; odmawia udziału w przyjęciach u markiza Paulmy³¹ i lorda Stormonta³².
10. Warszawa, 22 X: Charakter jego ambasady zmienia się po śmierci królowej; zalety Marii Amalii; o zamiarach wydania przyjęcia z okazji 12 urodzin infanta Karola³³ oraz imienin króla; Polacy lubią dobrze zjeść i wypić.
11. Warszawa, 1 XI: Refleksje dotyczące upływu czasu; wspomnienie trzęsienia ziemi w Eskurialu; jego odrzucony projekt reform w wojsku.
12. Warszawa, 8 XI: O projekcie reformy kawalerii; wspaniałe konie w Polsce, ale źle hodowane; francuscy kucharze potwierdzili klasę; bale i przyjęcia, które wydaje; opinia na temat służby oraz konii; uważa, że nie będzie długo w Warszawie.
13. Warszawa, 22 XI: Bale i wino; zadrażnienia z ambasadorem francuskim; Prusacy dewastują Saksonię.

²⁸ Joaquin Fernandez Portocarrero y Moscoso (1681-1760), wojskowy związany z don Carlosem w czasie wojny o sukcesję hiszpańską; święcenia kapłańskie (1730), kardynał (1743), pogodził się z Filipem V i wszedł na służbę Hiszpanii jako minister pełnomocny przy Stolicy Apostolskiej w latach 1748-1760: AGS, TMC, leg. 2069; O z a n a m, *Les diplomates*, s. 255-256.

²⁹ Maksymilian Józef, elektor Bawarii (1745-1777).

³⁰ Heinrich von Brühl (1700-1763), faworyt Augusta III, od roku 1746 pierwszy minister.

³¹ René Paulmy d'Argenson, ambasador francuski w Polsce w latach 1760-1764.

³² David Murray lord Stormont, poseł angielski w Warszawie w latach 1756-1761.

³³ Karol urodził się 12 listopada 1748 roku jako 7 dziecko Karola króla Neapolu i Marii Amalii. Był drugim synem, ale z powodu choroby umysłowej starszego Felipe Pascuala Antonio, miał objąć koronę hiszpańską.

14. Warszawa, 29 XI: Nadeszły dla niego wina reńskie; Polacy piją na umór; zabierze część wina do Hiszpanii.
15. Warszawa, 6 XII: Styl życia Polaków, rozrzutność; koszta sprowadzania wina z Hiszpanii przez Gdańsk.
16. Warszawa, 24 XII: Styl życia polskich panów; kucharze francuscy sprawdzają się; ucztą z udziałem Brühla, biskupa Sołtyka i Wojeczkowa; wraca do swych projektów reformy w armii; mało interesujących wydarzeń na dworze warszawskim; refleksje na temat służby w armii i dyplomacji.
17. Warszawa, 24 XII: Cesarzowa Austrii zamyśla o projekcie małżeństwa księcia Toskany z infantką hiszpańską; Aranda pozostaje w kontakcie z konfidentką cesarzowej na dworze Augusta III.
18. Warszawa, 24 XII: O sekretnym małżeństwie ks. Karola z Franciszką Krasieńską; próby unieważnienia związku za pośrednictwem nuncjatury warszawskiej³⁴.
19. Warszawa, 24 XII: O orderze Złotego Runa dla księcia Alberta³⁵.
20. Warszawa, 24 XII: Sprawa nadania drugiemu synowi Brühla³⁶ tytułu granda Hiszpanii.
21. Warszawa, 24 XII: Wsparcie dla Saula³⁷; sytuacja finansowa Arandy.
22. Warszawa, **3 I 1761**: Karnawał w Polsce; przesyła dwa egzemplarze dzieła Emerica de Vattel *Le droit de gens*³⁸; rozważania Arandy dotyczące hiszpańskiej Inkwizycji oraz uprawnień Stolicy Apostolskiej.

³⁴ Ks. Karol poślubił Krasieńską bez wiedzy Augusta III chcąc uzyskać większe poparcie ze strony części magnaterii w staraniach o koronę polską. Dopiero w roku 1775 Franciszka została uznana za prawowitą małżonkę Karola, por. J. S t a z e w s k i, *August III Sas*, Wrocław 1989, s. 266.

³⁵ Albert Kazimierz August (1738-1822) jeden z młodszych synów Augusta III. W roku 1759 wraz z bratem Klemensem służył w armii austriackiej. W styczniu 1760 został przyjęty życzliwie przez Marię Teresę, następnie wrócił do Warszawy. Tu zastanawiał się nad wyborem drogi życiowej, wahał się między stanem duchownym a karierą wojskową.

³⁶ Henryk Brühl, starosta bolimowski.

³⁷ Ferdynand Saul dyplomata saski, przez pewien czas pozostawał na placówce w Madrycie, gdzie popadł w poważne problemy finansowe.

³⁸ Emeric de Vattel (1714-67) dyplomata na służbie Augusta III, autor ważnego dzieła z zakresu prawa międzynarodowego *Le droit des gens ou principes de la loi naturelle* (1758). W kwietniu 1760 r. przybył wraz z Augustem III do Warszawy, gdzie pracował dla H. Brühla.

23. Warszawa, 17 I: Opóźnienia w korespondencji; jego listy są otwierane; popularność urządzanych przez niego bali.
24. Warszawa, 31 I: Karnawał sprawia, że nie ma czasu nawet na prywatną korespondencję.
25. Warszawa, 13 II: Refleksje dotyczące systemu rządów w Anglii; w Ameryce Północnej pozostaną wkrótce tylko Anglicy i Hiszpanie; Gibraltar i Mahon to podstawy brytyjskiej potęgi na Morzu Śródziemnym; należy straszyć Anglię wspólną akcją floty hiszpańsko-francuskiej.
26. Warszawa, 13 II: Porównanie hodowli koni w Polsce, Anglii i Hiszpanii; konieczność redukcji pogłowia mułów na rzecz koni bardziej przydatnych w rolnictwie i armii; korespondencja z Alberto de Selvesem z Kordoby w tej sprawie; mieszanie ras koni oraz warunki do ich hodowli w poszczególnych częściach Hiszpanii; jedynie rząd powinien decydować o imporcie i eksporcie tych zwierząt; w Polsce nawet służba jeździ konno, podczas gdy w Hiszpanii tylko arystokracja.
27. Warszawa, 13 II: Małżeństwa hiszpańskich infantek z księżętami Toskany i Modeny.
28. Warszawa, 13 II: Przybycie Repnina do Warszawy; Repnin oczekuje na Czernyszewa; opinie Arandy na temat Rosjan.
29. Warszawa, 13 II: Grimaldi³⁹ zastępuje Massonesa w Paryżu, opinie Arandy; czynsz za rezydencję wynosi 86 400 reali rocznie; koszt utrzymania ambasady, ceny niektórych towarów w Warszawie.
30. Warszawa, 13 II: Opinie Arandy na temat nowych nominacji w administracji hiszpańskiej; jego projekt reformy kawalerii.
31. Warszawa, 13 II: Kampania wojenna 1761 roku; negatywna opinia Arandy na temat armii francuskiej; kurierzy; przecieki z ambasady francuskiej; Paulmy d'Argenson przeciwnikiem Choiseula i pani de Pompadour, rewelacje na temat zmian w rządzie francuskim; przesyła dwa egzemplarze *Les droits des gens* dla Walla i Chindurzy.

³⁹ Pablo Jéronimo Grimaldi y Pallavicini (1709-1789), Włoch, polityk, dyplomata w służbie Hiszpanii: tajna misja w Wiedniu (1746), następnie na placówkach w Sztokholmie, Hanowerze, Hadze, w latach 1761-1763 ambasador w Paryżu, gdzie negocjował III Pakt Familijny oraz podpisywał pokój kończący wojnę między Anglią, Francją i Hiszpanią. W uznaniu zasług Karol III mianował go szefem rządu po dymisji Walla (1763). Grimaldi był zwolennikiem ścisłej współpracy dworów burbońskich. Odsunięty od władzy w roku 1776 z powodu klęski militarnej wyprawy na Algier. W latach 1777-1784 ambasador w Rzymie, por. O z a n a m, *Les diplomates*, s. 287-88.

32. Warszawa, 21 II: Niedogodności związane z polskim klimatem; cechy Polaków; nieprzydatność ambasady w Warszawie dla Hiszpanii; zbrojenia w Anglii; sprzymierzeńcy i wrogowie Hiszpanii; Aranda czuje się oddalony od wpływu na politykę swego kraju; tocząca się w Europie wojna to kara za grzechy; Massones wraca do armii i obiecuje rewolucyjne zmiany.
33. Warszawa, 23 II: Zbrojenia angielskie; wciąż nie wiadomo, gdzie wyślą posiłki, na Gibraltar czy Mahon; Wielka Brytania nie zniesie nowych obciążeń finansowych, a społeczeństwo zacznie się buntować z powodu strat w handlu, jeśli wojna się przedłuży.
34. Warszawa, 3 III: Cele misji Grimaldiego w Paryżu; polityka nacisków wobec Anglii; sytuacja w Polsce: niechęć do Niemców, chaos monetarny, wysokie koszty utrzymania; Aranda chciałby objąć stanowisko ambasadora w Rzymie; wojna z Portugalią.
35. Warszawa, 7 III: 11 marca wysyła jedynie krótki liścik.
36. Warszawa, 13 III: Kurier Casabona; kongres pokojowy; korespondencja Arandy z Grimaldim wzbudza podejrzenia Francuzów; Aubeterre niechętny wobec Hiszpanii; trudna rola ewentualnego delegata Hiszpanii na kongres pokojowy; sejmiki w Polsce; *liberum veto*; problemy finansowe ambasady.
37. Warszawa, 21 III: Traktat Reala na temat rządu; kwestia wynagrodzeń dla kurierów nadzwyczajnych.
38. Warszawa, 28 III: Polityczni przyjaciele i wrogowie Hiszpanii; posunięcia wojsk pruskich, austriackich oraz duńskich; komentarz dotyczący *guia de forasteros*; Massonez; protekcje.
39. Warszawa, 4 IV: Zamach bombowy w domu Bibersteina⁴⁰; przyjęcie z udziałem ks. Alberta i ks. Karola.
40. Warszawa, 8 IV: Polacy napadają na saskich urzędników; Rosemberg⁴¹; sprawy towarzysko-romansowe.
41. Warszawa, 15 IV: Anglia i Francja wobec wojny; refleksje na temat Hospitála i Almodovara⁴²; uroki polskiej wiosny.

⁴⁰ Na ten temat pisał W. Konopczyński (*Pierwsza „bomba” w Warszawie*, w: *Od Sobieskiego do Kościuszki. Szkice-drobiazgi-fraszki historyczne*, Kraków 1921, s. 157-165).

⁴¹ Hrabia Rosenberg w latach 60. ambasador austriacki w Madrycie; por. *Despachos de los representantes diplomáticos de la Corte de Viena en Madrid durante el reinado de Carlos III*, wyd. H. Juretschke, t. II: *Los despachos del Conde de Rosenberg 1762-63*, Madryt 1971.

⁴² Pedro Francisco de Luján y Suárez de Góngora, markiz Almodovar, dyplomata

42. Warszawa, 18 IV: Mimo pięknej wiosny Polacy nie lubią spacerować; drożyzna przed zbliżającym się sejmem; o potrzebie wysyłania do kolonii nowych osadników oraz sił wojskowych; o utrzymywaniu się na stanowiskach rządowych.
43. Warszawa, 22 IV: Zamiar podróży do Gdańska i Petersburga; Petersburg, Warszawa i Lizbona to najgorsze w Europie ambasady; informacje o ruchach floty angielskiej.
44. Warszawa, 25 IV: Krąg znajomych i układy; sytuacja w hiszpańskim ministerstwie wojny; żona markiza Almodovara.
45. Warszawa, 2 V: Zerwanie sejmu; *senatus consilium*; wzrasta bałagan w Polsce.
46. Warszawa, 9 V: Oczekuje na przybycie Almodovara do Warszawy.
47. Warszawa, 16 V: Opóźnienia w korespondencji z dworu; w Madrycie rozpowszechniane są pogłoski, że Aranda zabił markiza Paulmy; intrygi na dworze hiszpańskim.
48. Warszawa, 16 V: Zakłócenia w obiegu korespondencji; państwo Almodovarowie.
49. Warszawa, 24 V: Opinie na temat Wojczkowa i Almodovara.
50. Warszawa, 30 V: Poczta; bale; sprawa pogłosek o zabójstwie markiza de Paulmy.
51. Warszawa, 6 VI: Wyjazd Almodovara do Petersburga; dalszy ciąg plotek o rzekomym zabójstwie markiza de Paulmy; bal w ogrodach ambasady; oszczędności w zakupach.
52. Warszawa, 13 VI: Poczta przez Paryż i przez Wiedeń; Czerniszew nie przybył jeszcze do Warszawy.
53. Warszawa, 20 VI: Negatywne opinie o Hiszpanii w prasie holenderskiej; konsul francuski w Gdańsku Lebas⁴³; sprawa konsulatu hiszpańskiego w tym mieście; należy zawrzeć układy handlowe z muzułmanami bez względu na różnice religijne; opinie Steliguelfa, Arriagi, Bourneville'a.
54. Warszawa, 27 VI: W sierpniu wybiera się do Gdańska; Petersburg; opinie na temat przebudowy Madrytu.

hiszpański: minister pełnomocny w Rosji w latach 1761-1763, ambasador w Portugalii 1763-1778, w Wielkiej Brytanii 1778-1779, por. O z a n a m, *Les diplomates*, s. 323-324.

⁴³ Le Bas reprezentował tymczasowo interesy gospodarcze Hiszpanii w Gdańsku po wyjeździe Luisa Perrota (1759), a przed przybyciem José Paulo (1762).

55. Warszawa, 4 VII: Dyskusje Arandy z ks. Albą i Massonesem na temat reformy artylerii; uciążliwość służby dyplomatycznej; podróż do Gdańska; propaganda antyhiszpańska w Holandii i Francji; Keating będzie pracował w Aranjuez.
56. Warszawa, 11 VII: Kwestia podatku od soli w Hiszpanii; o konieczności zagospodarowania pustek na terenie metropolii; postępy wojsk rosyjskich i pruskich; utrata Belle-Isle⁴⁴.
57. Warszawa, 18 VII: Ulewne deszcze w Polsce; posunięcia wybitnych wodzów Dauna i Laudona; spory Arandy z ministrem Miną na temat artylerii; choroby i dolegliwości Arandy; przygotowania opery; wspaniała żona rosyjskiego dyplomaty Czernyszewa.
58. Warszawa, 25 VII: O przyjaźni z Brühlami; o dekrete królewskim dotyczącym dróg w Hiszpanii; błędna polityka Madrytu wobec kolonii amerykańskich, zaniedbania rządu; powinności ministrów w zakresie polityki wewnętrznej i zagranicznej.
59. Warszawa, 1 VIII: Niepowodzenia Francuzów w wojnie; polskie opinie o polityce zagranicznej Anglii oraz Francji.
60. Warszawa, 8 VIII: Filozofia życiowa Arandy; kwestia zasiedlenia pustek w Hiszpanii.
61. Gdańsk, 19 VIII: Gdańsk różni się od innych miast polskich.
62. Gdańsk, 26 VIII: Zadowolenie z podjętej wyprawy; rozmowy w sprawie wysłania budulca okrętowego do Hiszpanii z władzami miasta.
63. Gdańsk, 2 IX: Korespondencja nadzwyczajna; doświadczenia Arandy w zakresie artylerii; przyjaciele.
64. Warszawa, 12 IX: Szyfr stosowany w korespondencji z ministerstwem wymaga ulepszenia; Aranda chwali sekretarza ambasady José de Onisa⁴⁵; wojna na Śląsku.
65. Warszawa, 19 IX: Konflikt między hiszpańskimi politykami a inkwizycją; opinia Arandy na temat generalnego inkwizytora⁴⁶.

⁴⁴ Położona u wybrzeży Bretanii wyspa Belle-Ile została zdobyta przez Anglików w 1761 roku.

⁴⁵ José de Onis y López (1726-1802), hiszp. dyplomata: sekretarz ambasady w Warszawie (1760-1762), następnie rezydent (1762-1764); w latach 1767-1784 kierował placówką w Dreźnie, a w latach 1793-1797 był ministrem pełnomocnym i posłem nadzw. w Rosji. Por. O z a n a m, *Les diplomates*, s. 377-378.

⁴⁶ Generalnym inkwizytorem był w latach 1755-1774 Manuel Quintano Bonifaz. Por. L. B i a ł y, *Dzieje inkwizycji hiszpańskiej*, Warszawa 1989, s. 258.

66. Warszawa, 26 IX: O potrzebie redukcji wydatków związanych z korespondencją i pocztą; chaos gospodarczy w Polsce zmusił Arandę do podniesienia poziomu wiedzy ekonomicznej; personel ambasady; wspinała kampania wojenna Fryderyka II; Aranda chciałby uzupełnić swoje wojskowe wykształcenie w Prusach; inkwizycja.
67. Warszawa, 3 X: Massones i reformy hiszpańskiej artylerii; użycie wojsk inżynierskich do prac cywilnych; konieczność wydatków na obronę; system dowodzenia, błędy francuskie.
68. Warszawa, 10 X: Posunięcia wojsk pruskich i austriackich; Aranda pochwała generała Laudona; Irlandczycy na służbie Austrii; upadek Świdnicy⁴⁷.
69. Warszawa, 19 X: Pokusy życiowe i teologowie; Hiszpania powinna zająć Mahon, Santo Domingo oraz Gibraltar, jeśli dojdzie do zawarcia sojuszu z Francją; taktyka floty wojennej; kwestie handlowe w czasie wojny; sposoby uprawiania polityki; sytuacja Arandy na placówce w Warszawie; Austriacy opublikują przejęte rozkazy króla pruskiego.
70. Warszawa, 21 X: Massones; Aranda prosi o protekcję dla Juana Keli.
71. Warszawa, 31 X: Sprawa małżeństwa Karola III z ks. Wiktorią; napad na ambasadora hiszpańskiego w Londynie; nowe mundury oficerskie dla armii hiszpańskiej; anarchia i drożyzna w Polsce.
72. Warszawa, 7 XI: Żarty na temat roli królowej matki na dworze madryckim.
73. Warszawa, 14 XI: Obieg korespondencji; dymisja Williama Pitta i jej konsekwencje.
74. Warszawa, 21 XI: Trudna sytuacja jezuitów we Francji oraz Hiszpanii; Aranda występuje w ich obronie; kompetencje państwa i Kościoła; klasztor Augustynów w Épila.
75. Warszawa, 28 XI: Opinie Arandy na temat inkwizycji hiszpańskiej, wolności migracji oraz handlu.
76. Warszawa, 5 XII: Interesy hiszpańskie na Filipinach i w Italii; wolności angielskie: polityka Alberoniego i Carvajala; opinie lorda Ansona na temat słabości hiszpańskich kolonii.
77. Warszawa, 12 XII: Mało ciekawych informacji z dworu polskiego; stronnictwa polityczne w Hiszpanii.

⁴⁷ Wojska austriackie zdobyły Świdnicę 1 X 1761 roku.

78. Warszawa, 19 XII: Przybycie kuriera z Petersburga; Massones.
79. Warszawa, 26 XII: Refleksje na temat polityki wewnętrznej Hiszpanii.
80. Warszawa, **2 I 1762**: Służba w interesie ojczyzny; o sporze nuncjusza z inkwizytorem w Hiszpanii; artyleria hiszpańska; rozporządzenia i nominacje wojskowe.
81. Warszawa, 9 I: Deklaracja hiszpańska wobec Anglii; oczekuje na wieści o wyjściu floty francuskiej z Brestu; proponuje zachęcić prywatnych armatorów do użycia ich statków w razie wojny z Anglią; Francuzi powinni zaatakować porty angielskie w Hanowerze; prosi o przeniesienie do armii.
82. Warszawa, 16 I: Prośba o przeniesienie do wojska; taktyka walki morskiej z Anglikami; zamknięcie portów hiszpańskich dla Anglików oraz atak na Portugalię, to cele polityki hiszpańskiej; Karol III ma prawa do korony portugalskiej.
83. Warszawa, 17 I: Otrzymał informację o śmierci carowej Elżbiety; w razie inwazji francuskiej na Wyspy Brytyjskie, Hiszpania powinna wystawić 20 tysięcy piechoty oraz 2 tysiące dragonów; przesyła materiały dotyczące misji w Gdańsku.
84. Warszawa, 17 I: Uważa, że po jego powrocie do Hiszpanii należy obniżyć rangę placówki w Warszawie do zwykłego poselstwa ze względu na jej małe znaczenie oraz koszt.
85. Warszawa, 23 I: Proponuje wyposażać w proch i kule kupieckie statki Basków, Katalończyków, mieszkańców Majorki; należy zachować ostrożność przy podejmowaniu ataku na Gibraltar; jego kuzyn Fuentes⁴⁸ wyjechał z Londynu; pochwała embargo nałożone na angielskie towary w portach hiszpańskich.
86. Warszawa, 29 I: Rozważał koncepcję ataku na Wyspy Brytyjskie z czasów Alberoniego; chce uczestniczyć w inwazji; chwali zalety markiza de Croix ewentualnego dowódcy wyprawy; komentuje decyzje o umieszczeniu w Andaluzji i Galicji głównych arsenałów artylerii.
87. Warszawa, 6 II: Cieszy się, że Ricardo Wall objął ministerstwo wojny⁴⁹.

⁴⁸ Joaquín Atanasio Pignatelli de Aragón y Moncayo, hrabia de Fuentes (1724-1776), hiszpański dyplomata (ambasador w Sardynii 1754-1758, w Wielkiej Brytanii 1758/1760-1762, ambasador nadzwyczajny we Francji 1763-1773); O z a n a m, *Les diplomates*, s. 395-96; P a l a c i o A t a r d, *El Tercer*, s. 84 n.

⁴⁹ Wall objął to stanowisko w okolicznościach dość szczególnych. Został mianowany jeszcze za życia Ferdynanda VI przez jego brata, króla Neapolu Karola 5 VII 1759 r., który wkrótce objął tron Hiszpanii. Wiązało się to z chorobą umysłową Ferdynanda i jego praktyczną niezdolnością do sprawowania władzy; por. P a l a c i o A t a r d, *El Tercer Pacto*, s. 35-36.

88. Warszawa, 13 II: Wydaje bal na tysiąc osób; jest najlepiej przyjmowanym cudzoziemcem w Warszawie; domaga się zmniejszenia kosztów przesyłek pocztowych.

89. Warszawa, 20 II: Organizowane przez niego bale cenione są za splendor i sprawność organizacyjną; oczekuje na rozpoczęcie kampanii wojennej w Hanowerze; traktat z Utrechtu nie określa, w jakim czasie od zerwania stosunków dyplomatycznych między państwami może nastąpić zajęcie składów towarowych w portach.

90. Warszawa, 27 II: Otrzymał madrycką gazetę z listą awansów w armii hiszpańskiej oraz w administracji; cieszy się z pomyślnego wypłynięcia floty francuskiej z Brestu; zajęcie Korsyki przez króla Neapolu oraz zamknięcie tamtejszych portów dla Anglików, uderzy w brytyjski handel; nie należy powierzać stanowisk w dyplomacji oraz armii przebywającym na „zesłaniu” politycznym oponentom; prosi o umożliwienie awansu swemu kuzynowi w Gwardii Hiszpańskiej.

91. Warszawa, 6 III: Almódovar jest zainteresowany, czy Aranda zostanie przeniesiony do służby w armii; przywykł do polskiego klimatu i poznał ludzi; odzyskał zdrowie.

92. Warszawa, 13 III: wyraża nadzieję, że Wall powinien już otrzymać jego drugą oficjalną prośbę o przeniesienie.

93. Warszawa, 20 III: Dowiedział się, że z jego posiadłości w Épila⁵⁰ powołano sześcioro mężczyzn do służby wojskowej; chce być w Portugalii w razie lądowania Anglików; prosi o stanowisko pułkownika dla swego kuzyna.

94. Warszawa, 27 III: Otrzymał gazetę wiedeńską z 20 marca, informującą, że Anglicy przygotowują 25 tysięcy ludzi, artylerię i amunicję w celu wysłania ich do Portugalii; mógłby czasowo opuścić placówkę na czas wojny, a następnie powrócić; José de Onis może go z powodzeniem zastąpić w Warszawie.

95. Warszawa, 3 IV: Do Warszawy docierają tłumaczone na język francuski angielskie druki skierowane przeciw Hiszpanii; będzie z cierpliwością obserwował rozwój wydarzeń na froncie.

96. Warszawa, 8 IV: Po Warszawie krążą niesamowite plotki na temat poczynąń nowego cara⁵¹, w tym jego obelg pod adresem cesarzowej Austrii⁵², króla Fran-

⁵⁰ Épila, rodzinna posiadłość hrabiego Arandy położona koło Saragossy w Aragonii.

⁵¹ Piotr III (1728-1762), od 1741 r. następca tronu, cesarz rosyjski (styczeń-lipiec 1762).

⁵² Maria Teresa (1717-1780), od 1741 królowa Węgier, od 1743 królowa czeska, od 1745 cesarzowa niemiecka jako żona Franciszka I.

cji⁵³ oraz króla Hiszpanii; chaos monetarny w Polsce; Aranda uważa, że jest ambasadorem od trzęsień ziemi⁵⁴ oraz chaosu monetarnego.

97. Warszawa, 10 IV: Maceda⁵⁵ prawidłowo prowadzi przemieszczenie wojsk; spodziewa się, że razem z Wall'em ocenią sytuację na froncie; obawia się, że nowy car Rosji połączy się z Fryderykiem II; Onis zastąpi go w Warszawie do czasu przyjazdu nowego szefa; uważa, że lepiej będzie przysłać nowego hiszpańskiego dyplomata, niż powierzać reprezentowanie interesów Karola III przedstawicielowi króla Neapolu⁵⁶.

98. Warszawa, 17 IV: Klęska Francuzów na Martynice⁵⁷; zagrożenie dla Kuby i Puerto Rico; należy niepokoić Anglików w Europie, aby nie wzmocnili swych sił w Ameryce; brak informacji w gazetach o ich lądowaniu w Portugalii; Anglicy rozpoczęli rekrutację wśród irlandzkich katolików; Aranda krytykuje Filipa IV za wypędzenie z Hiszpanii 800 tys. Morysków oraz utratę Portugalii⁵⁸; jeżeli Portugalia nie przyjmie warunków hiszpańskich, należy ją zaatakować; ocena możliwości obronnych Portugalii na różnych odcinkach frontu; zajęcie Porto przez hiszpański korpus z Galicji skomplikowałoby lądowanie Anglików; wyraża zadowolenie, że lekkimi oddziałami będą dowodzić generałowie O'Reilly⁵⁹ i Abor.

99. Warszawa, 1 V: Wiadomość o wysłaniu wojsk angielskich do Porto⁶⁰ dotarła tu szybciej za pośrednictwem gazet niż pocztą z dworu hiszpańskiego; należy umożliwić prywatnym armatorom swobodę działania w czasie wojny; odpowiedzialność za utratę Martyniki ponosi rząd francuski; w Portugalii można zrekompensować niepowodzenia w Ameryce⁶¹.

⁵³ Ludwik XV (1710-1774), w latach 1715-1774 król Francji.

⁵⁴ 1 XI 1755 roku, w czasie trzęsienia ziemi w Lizbonie, zginął hiszpański ambasador hrabia Peralada. Jego następcą został mianowany właśnie Aranda, który zgłosił się na tę misję dobrowolnie: por. F e r r e r B e n i m e l i, O l a e c h e a, dz. cyt., s. 27-28.

⁵⁵ Francisco Javier Lanzos y Taboada, hrabia de Maceda, wojskowy (1747 generał porucznik, 1754 generalny komendant Aragonii, w czasie wojny z Portugaliją w 1762 r. dowodził częścią oddziałów w okolicach Sovereira) i dyplomata hiszpański (1756-1760 ambasador w Lizbonie). Por. O z a n a m, *Les diplomates*, s. 310.

⁵⁶ Ferdynand IV król Neapolu w latach 1759-1825.

⁵⁷ Anglicy zdobyli Martynikę 5 II 1762.

⁵⁸ Filip IV (1621-1665) utracił Portugaliją w roku 1640, wypędzenie Morysków było natomiast dziełem jego ojca Filipa III.

⁵⁹ Generał O'Reilly, Irlandczyk w służbie Hiszpanii, jeden z dowódców w czasie wojny z Portugaliją w 1762 r. Jego kariera załamała się po klęsce, jaką poniosły wojska hiszpańskie podczas nieudanych akcji przeciw Algierowi (1775). O'Reilly dowodził tą wyprawą.

⁶⁰ Korpusem angielskim w Portugalii dowodził generał Bourgoine, późniejszy uczestnik wojny o niepodległość Stanów Zjednoczonych. Flotę brytyjską prowadził ku wybrzeżom Portugalii admirał Jorge Pocock; por. O l a e c h e a, F e r r e r B e n i m e l i, dz. cyt., s. 18.

⁶¹ Pisząc te słowa Aranda nie przewidywał, że taktyka szukania szybkiego sukcesu w Por-

100. Warszawa, 8 V: Gazety donoszą o początkach powstania w Irlandii; Aranda krytykuje brak lepszej synchronizacji działań z wydarzeniami na kontynencie; żona pierwszego ministra Brühla ciężko chora.

101. Warszawa, 11 V: Zapomniał skopiować treść poufnego listu, w którym otrzymał rozkaz wyjazdu z Warszawy.

102. Warszawa, 17 V: Wyjeżdża z Warszawy nie sprzedawszy swoich rzeczy⁶².

103. Wiedeń, 29 V: Mahony⁶³ dba o szybkość jego podróży; z Paryża napisze ostatni list do Walla.

104. Paryż, 11 VI: Aranda żałuje, że przed jego powrotem do Madrytu dwór hiszpański przeniesie się do San Ildefonso⁶⁴; napisał do swego domu, aby przysłano mu trochę pieniędzy; 20 tysięcy Rosjan idzie na pomoc Prusakom.

tugalii po upadku Hawany (13 VIII 1762) poważnie skomplikuje jego plany i doprowadzi do niepowodzenia całej kampanii.

⁶² Według informacji podanej przez Kurier Warszawski z 22 maja 1762 r. Pedro Aranda pozostawił do sprzedania następujące ruchomości:

„1. Cug koni karych, prawdziwych holsztyńskich z trzeciego na czwarty rok, już w karecie chodzić nauczonych. Każdy koń z osobna, jeśli wszystkie razem będą kupione po czerwonych złotych 55, ogólnie czerwonych złotych 320.

2. Cztery konie kasztanowate, także kareciane, po 7 lat mające, za czerwonych złotych 100.

3. Szory z mosiądzem arcymodne za czerwonych złotych 130.

4. Drugie szory także modne, ale nie tak bogate za czerwonych złotych 80.

5. Różny sprzęt stajenny, różne siodła za cenę wielce umiarkowaną.

6. Karetą na dwie osoby. Kolaska francuska, wóz gospodarski, etc.

7. Różne wina hiszpańskie, burgońskie, reńskie, węgierskie, etc”.

Wyprzedaż aukcyjną prowadził Michał Groll, znany warszawski drukarz i księgarz.

⁶³ Demetrio Mahony y Weld (1702-1777), wojskowy (uczestnik wojen włoskich, 1758 r. marszałek polny) i dyplomata (charge d'affaires w Szwajcarii 1757-1758, minister pełnomocny 1758 r., a następnie ambasador 1763 r. w Wiedniu) pochodzenia irlandzkiego w służbie Hiszpanii; por. O z a n a m, *Les diplomates*, s. 335-36.

⁶⁴ San Ildefonso de la Granja, założenie pałacowo-ogrodowe, rezydencja królów hiszpańskich w pobliżu Segowii. Jej budowę rozpoczęto w roku 1720 na polecenie Filipa V. Pracowali tu kolejno następujący architekci: Ardemans, Procaccini, Subisati i Juvara, który zaprojektował fasadę ogrodową.

COUNT ARANDA'S PRIVATE CORRESPONDENCE
FROM WARSAW 1760-1762

S u m m a r y

Private correspondence of the Spanish diplomats of the 18th century gives a lot of interesting information that complements the contents of official reports. Count Pedro de Aranda was one of the outstanding Spanish politicians and reformers of the 18th century. In the years 1760-62 he stayed in Warsaw as Charles III's Ambassador Extraordinary to the Polish Republic and August III. At that time he carried on private correspondence with Ricardo Wall, the First Secretary of State responsible for Spain's foreign policy. In the Warsaw letters Aranda presents himself as a man of the Enlightenment, a politician concerned about his country, a diplomat watching with interest the changing arrangement of powers in Europe. He reveals his views that he would not be able to deliver in official letters. This especially regards his attitude towards the Church, the Inquisition and the trends in Spanish foreign policy. At the same time he may be seen as a private person with his advantages and disadvantages. Aranda likes social life and pomp. The kind of life he leads in Warsaw is to be a credit to himself and to the King of Spain. The present text is an attempt at outlining the problems contained in the Spanish diplomat's private correspondence.

Translated by Tadeusz Karłowicz

Słowa kluczowe: XVIII wiek, Hiszpania, Polska, Aranda, dyplomacja, korespondencja.

Key words: XVIII century, Spain, Poland, Aranda, diplomacy, correspondence.